

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER TIL LEIF GRANE

AF

INGELA KYRRE OG ALEX WITTENDORFF

Vi er ganske enige i, at der ikke er nogen grund til at forlænge denne diskussion. Det bør undgås, at den skingre tone i Granes indlæg knækker helt over. Den smarte retorik kan være underholdende nok, men når den bliver brugt til at gå uden om det væsentlige, er den af begrænset interesse. Som Luther sagde: Med retorik kan man komme langt, når man blot vil smæde sine modstandere, men den slår ikke til, når man kommer til sagen.

Sagen er her historiesynet, de overordnede holdninger og meninger, der styrer forskningen. Der er ikke grund til at gå ind på Granes bevidste fordrejninger af det, vi siger om helhed og sammenhæng, som om det skulle være noget med at »vide alt« eller ikke føle sig forpligtet på kilderne. Vi har efterlyst, hvad Grane kunne meddele til opklaring af det meget specielle historiesyn med klart uforenelige komponenter, som fremgår af hans bog, og som andre end vi har undret sig over. Det nærmeste han er kommet denne sag er vel indlæggets første afsnit, der handler om »stumper af viden« og »de højst fragmentariske vidnesbyrd, som foreligger i kilderne«. Til dette pauvre stykke er at sige, at hensigten med al historieforskning vel er at bringe størst mulig sammenhæng i kildernes spredte vidnesbyrd, som tilfældigt er overleveret, og at dette ikke gøres uden en mening om, i hvilken retning denne sammenhæng skal søges og i fuld erkendelse af, hvor omfattende og svært gennemskuelig den er. At være »specialist i helhed« vil sige *ikke* på forhånd at give op over for kildernes fragmentariske karakter og nøjes med usammenhængende »stumper af viden«. Og det vil sige at have åbne øjne for, at forskeren selv indgår i processen med sine holdninger og meninger, sit fags tradition og sine bevidste og ubevidste og underbevidste erkendelsesinteresser. Det er noget andet end i moderniseret fortsættelse af den positivistiske tradition at ville fokusere på klart observerbare enkeltfænomener med tilhørende angst for sammenfattende teorier, der i denne tradition normalt opfattes som abstraktioner. Det er vores opfattelse, at det omvendt er sammenhængens komplekse karakter, der bør være det centrale problem, udgangspunktet for forskningen, og at delfænomenerne bliver til abstraktioner, når de *a priori* opfattes som »stumper af viden« isoleret fra helheden og dermed fra virkeligheden.

For Grane synes det derimod at dreje sig om, at »vi har forskellige meninger om, hvilke stumper af viden, det er vigtigst at tilegne sig«. Det har for os været en væsentlig side af denne diskussion at påvise, at det, Grane gør i praksis, er noget ganske andet end ydmygt at erkende forskningens begrænsede muligheder og kun udtale sig »med overbevisning« om de stumper, han har valgt at tilegne sig. Han har jo netop en overordnet opfattelse af Luther og kristendommen, og selv om han bliver voldsomt irriteret over det, er det nødvendigt at fastholde, at denne overordnede opfattelse har en baggrund og en styrende effekt på kilde-tolkning, forstillinger om hvad der er væsentligt o.s.v. Det er denne opfattelse, der f.eks. tilsiger ham at se bort fra de grundlæggende dele af Luthers univers, der handler om menneskets placering mellem Gud og Djævelen, jfr. vort sidste indlæg (bd. 86, s. 292 ff.). Hvad vi ser hos Grane er et dybt personligt engagements gennemslag i tolkningen af Luthers tankeunivers med nedtoning eller udeladelse af de dele, som ikke kan forenes med en moderne bevidsthed. Det er alt sammen helt legitimt og udmærket. Man skal bare ikke forveksle det, der kommer ud af det, med et »objektivt« billede af Luther. Det ville i øvrigt være skizofrent og mærkeligt, hvis en så markant personlig tro omkring netop disse temaer kunne adskilles fra noget så personligt som forskning og fagopfattelse og alt det, der plejer at blive sammenfattet i begrebet erkendelsesinteresse.

Og så nogle bemærkninger til Granes punkter på side 303 ff. Vi har ikke behandlet den hermeneutiske metode ud fra, hvad vi forstår ved hermeneutik, men ud fra hvordan Grane i praksis anvender den. Her ser vi bekræftet, at hermeneutikken, også i dens mere sofistikerede former, har afgørende begrænsninger ved sin tendens til moderniseringer, ved kun at forholde sig til bevidste forestillinger og motiver og ved ikke at være i stand til at forklare de bagvedliggende sammenhænge, fordi den ikke inddrager den samfundsmæssige helhed i dens mange facetter.

At Grane ikke kan forstå, hvordan vi kommer »fra totaliteten til psykoanalysen«, kan vi kun tage til efterretning, om end med dyb undren. Kan det være så svært at fatte, at også de ikke-bevidste sider i mennesket hører med til en helhedsopfattelse af historien. Og at de videnskaber, der befatter sig med menneskesindets dybere lag, psykologien og psykoanalysen, er nået frem til nogle indsigter, som det ville være tåbeligt at afskære sig fra. Dermed er jo ikke sagt noget om, at disse ret nye videnskaber skulle rumme evige sandheder i deres nuværende former.

Et eksempel på, hvor umuligt det er for Grane at se ud over sin ideologis begrænsninger, er hans kommentar til det, vi siger om den

underliggende psykologiske betydning af Luthers bevidst tænkte teologi om menneskets stilling mellem Gud og Satan, og dens imødekommelse af bevidste og underbevidste menneskelige behov i tiden (s. 298f). Det drejes over til det afgrænsede, teologiske og bevidst tænkte spørgsmål om viljens frihed. For Grane kan teologi kun tænkes som noget, der foregår blandt teologer. Luthers »virkningshistorie«, som er et hovedtema i hans bog, bliver alene et spørgsmål om, hvad teologer og andre intellektuelle har oplevet ved mødet med Luthers tanker. Vi har interesseret os for, hvad der blev historisk virksomt ved at indgå i de brede massers forestillingsverden. Luthers tanker slog igennem, fordi de både imødekom stærke psykiske behov, og fordi de indeholdt elementer, der tjente øvrigheden i dens forsøg på at få kontrol med meningsdannelsen. Efter bøndernes store nederlag både i Tyskland og Danmark og den herskende klasses voksende greb om statsmagten var lutherdommen med dens rationalisering af underkastelsen og dens krav om overgivelse af selvet til himmelske og jordiske autoriteters ordnende magt en mulighed for at skabe mening i tilværelsen. Det har til alle tider været en let løsning at lade sig opsluge af stærke magter, der kan fratage mennesket den indre og ydre friheds byrde. Der kunne dengang ligge en psykologisk afværgeme-kanisme i at overgive sig mentalt til magtapparatet, der i endnu højere grad end tidligere fremtrådte som garant for frelse og følelsen af tryghed i det kristne fællesskab. Den indskærpelse af lydighed og underkastelse under autoriteterne, der gennem mange generationer er sket ved katekismetriperiet (og som mildt sagt bygger på et menneskesyn, der ligger meget langt fra Erasmus), går Grane slet ikke ind på. Han kan her kun rent formalistisk hævde, at de Luther-ord, vi citerer (s. 301), ikke står i den Lille Katekismus. Naturligvis ved Grane, at citatet stammer fra Luthers hustavle, der er udgivet både i tilknytning til den lille og den store katekismus. Eksempelvis står den som en del af den Lille Katekismus i den danske oversættelse af *Luthers Skrifter i Udvalg* (udg. af Institut for dansk Kirkehistorie, bd. 2, Gad 1963, s. 261 ff.). Det samme er tilfældet i adskillige skoleudgaver. At Luthers ord ikke har været spildt ses eksempelvis af de erindringer, som er skrevet af Mikkel Christensen, der var hyrdedreng og tjenestekarl i Nordjylland i slutningen af forrige århundrede, en af de få fra de tavse lag, der ikke har været tavs. Da han i en moden alder mindedes sin barndoms katekismeundervisning, er det netop de af os citerede Luther-ord, han gengiver. Og han tilføjer en bemærkning, som for en historiker er af uhyre rækkevidde: »Dengang fandt jeg ikke noget mærkeligt deri«. (*Min lille Verden. Fra Hedebyen til Hovedstaden*, 1967, s. 41). Det havde været nyttigt, om en smule helheds-tænkning og sans for sammenhænge havde bragt denne side af Luthers

»virkningshistorie« inden for Granes horisont – navnlig i betragtning af, at han jo mener, at Luther »forandrede verden«, hvilket slet ikke er så lidt og nok kunne have fortjent en nærmere forklaring. Men måske skal det forstås på samme måde, som når Ranke i 1817 skrev, at Luthers liv og lære har omskabt hele Europa, fordi »det guddommelige« beherskede ham.

Af svært gennemskuelige grunde insisterer Grane på at misforstå os omkring evangeliets rolle, historisk og aktuelt. Fra vort første indlæg og til nu har vi fastholdt, at Luthers opfattelse af evangeliets rolle med indre konsekvens førte til hans stilling til bondekrig og øvrighedsmagt. Og at en luthersk overbevisning i dag med samme ubønhørlige konsekvens indebærer en tilsvarende politisk grundholdning og praksis. Det er noget ganske andet end, at »politiske spørgsmål mister deres sidste gyldighed«. En lutheraners politiske holdning bliver ikke mindre politisk og ikke mindre politisk virksom af, at han er lutheraner – for nu at sige det så direkte, at det ikke kan misforstås.

Derimod beklager vi, at vi ud fra Obendiaks og Obermans tilslutning til nogle af Luthers grundlæggende tanker har udnævnt dem til lutheranere. Den internationale teologiske diskussion hører til de områder, vi ikke kender meget til. Fagenes afgrænsning og adskillelse og den tradition, der har udviklet sig ved de enkelte fag, har været med til at definere, hvad faget er og beskæftiger sig med. Det har i høj grad været med til at skabe nogle skranker, som vi af grunde, der er talt meget om i denne debat, mener det er nødvendigt at forsøge at overvinde. Også selv om det giver gode anledninger til at dumme sig. Hverken nogle teologers manglende fagkyndighed på socialhistoriens område (jfr. tidligere i denne debat om bondekrigen) eller de fleste historikers manglende fortrolighed med teologiske diskussioner bør afholde os fra at forsøge at komme ud over arven fra positivismen på disse områder. Og i den foreliggende sag ændrer det intet ved indholdet i vores argumentation. Det er stadig lige interessant at se, hvordan en 500 år gammel virkelighedsopfattelse opfører sig i nutidige hjerner.

Så er der det dunkle og kuriøse stykke på side 305. Det er ikke uden morskab, man ser netop Grane tale om perfidi og mistænkeliggørelse. Men sagen er jo alvorlig nok, for vi er åbenbart kommet for skade at skrive noget, som har ramt utilsigtet hårdt. Hvad det helt præcist er, har vi været i tvivl om, men da vi jo er blevet belært af Grane om vores »unuancerede uforstand« m.v., har vi tænkt, at vi burde søge hjælp hos klogere kolleger, som har fulgt debatten. De folk, vi har sprug, har stort set været lige så meget i vildrede, men flere har hældet til den antagelse, at det nok drejede sig om noget med vores omtale af den personlige

religiøse holdning som medbestemmende for historiesynet. Hvis det er her, hunden ligger begravet, skulle det ikke være nødvendigt for Grane at være i tvivl om vore motiver. De går ganske enkelt ud på at finde en forklaring på de mærkværdigheder, der kan konstateres i hans historiesyn, jfr. tidligere. Og det burde være fremgået, at det ligger os på sinde at gøre opmærksom på, at lutherdommen både historisk og aktuelt implicerer nogle politiske og psykiske sammenhænge, som i forhold til alt det, vi sætter pris på, må anses for negative og farlige. Det er en nyttig ting at sætte vagerkoste ved undersøiske skær, også på det mentale plan.

Der er en passage i indledningen til Granes bog *Evangeliet for Folket*, som er interessant i nærværende sammenhæng, ikke mindst når den konfronteres med hans sidste indlæg i denne debat. Den lyder således: »Uanset hvilken historieforståelse man går ud fra, vil man være nødt til at blive klar over, hvad Luther havde på hjerte, hvis man vil begribe hans evne til ved sine skrifter at gribe afgørende ind i Europas politiske og kirkelige, men også i den sociale historie. Luther er vel den eneste i historien, der alene ved at skrive har set verden skifte udseende« o.s.v. (s. 15). Det forekommer os, at Granes bog og hans indlæg i denne debat meget klart har demonstreret, at historieforståelsen ikke kan skilles ud fra studiet af, hvad Luther mente, og hvordan han greb ind i historien, f.eks. den sociale. Som det tidligere er blevet fastslået af andre i dette tidsskrift, eksisterer der ikke »værdifri« forskning, og det er en konstatering af stor rækkevidde. Menneskesyn, historiesyn og samfundsmæssig eksistens hænger sammen, selv om denne sammenhæng er alt andet end simpel, og det er alt sammen med til at bestemme, hvad der kommer ud af forskningsprocessen. Vi finder svære begrænsninger ved en holdning, der tilslører de samfundsmæssige sammenhænge og bygger på, at mennesket dybest set er underkastet magter, det ikke kan forstå eller indvirke på. Og vi anser det for et afgørende spørgsmål, om man går ud fra en historieforståelse, der på forhånd afgrænser og indsnævrer synsfeltet, eller man tværtimod ønsker at lade sin forskning i historie og menneskelige forhold styre af en opfattelse, der ved at fokusere på totaliteten virker som en stadig spore til at udvide det.